

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΥΡΙΑΚΙΟΥ ΒΟΙΩΤΙΑΣ**ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΣΤΟΥΚΗ****ΤΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΙΟΥ ΒΟΙΩΤΙΑΣ***«...Αί επί τοῦ ἐδάφους γεγλυμένοι ἐπιγραφαί...»**Στη μνήμη της γιαγιάς Βασιλικής***Abstract**

The present work deals with the recording and presentation of the toponymes of the village Kyriaki Viotia.

Όπως ένα άτομο λαμβάνει κάποιο όνομα και μέσω αυτού αποκτά ταυτότητα, έτσι συμβαίνει και μ' έναν τόπο, όπου οι άνθρωποι ονοματίζουν κάθε μέρος του ώστε να το καταστήσουν αναγνωρίσιμο και διακριτό από τα άλλα και μ' αυτό τον τρόπο να συμβάλουν στην ενίσχυση της συλλογικής μνήμης¹.

Αποτελεί κοινό τόπο ότι ο ερευνητής αντλεί πολύτιμα στοιχεία για τη μελέτη της ιστορίας μιας περιοχής μέσα από την ονοματολογία, κλάδο της γλωσσολογίας που έχει ως αντικείμενο μελέτης τα κύρια ονόματα. Η ονοματολογία υποδιαιρείται στην υδρωνυμολογία, την τοπωνυμολογία και την ανθρωπωνυμολογία που μελετούν αντίστοιχα τα ονόματα ποταμών, των τόπων και των ανθρώπων².

Η τοπωνυμολογία είναι ένας κλάδος που ασχολείται με τη συγκέντρωση, κατάταξη και μελέτη των τοπωνυμίων³.

Η μελέτη τους φέρνει σε επαφή όλες τις συγγενείς ανθρωπιστικές επιστήμες όπως Ιστορία, Φιλολογία, Λαογραφία, Κοινωνιολογία, Αρχαιολογία, Εθνογραφία, Γεωγραφία, Κοινωνική Ανθρωπολογία, αποδεικνύοντας περίτρανα την ανάγκη για συνεργασία μεταξύ τους⁴.

Πιο συγκεκριμένα για την επιστήμη της λαογραφίας εκτός από τα μεγάλα και μικρά κείμενα, τα έμμετρα και τα πεζά που αποτελούν τα μνημεία του λόγου, σημασία έχουν και οι απλές λέξεις, δηλαδή τα ονόματα λαϊκών θεσμών, προσώπων, φυτών ή τόπων που ανήκουν στον κλάδο της «Γλωσσικής Λαογραφίας»⁵.

Γι' αυτό και η σύγχρονη λαογραφία θεωρεί ότι τα τοπωνύμια είναι φορείς ιδεολογίας, ιδεολογημάτων, εθνικών και τοπικών μυθολογιών, συμμετέχοντας έτσι στο σχηματισμό του πολιτιστικού περιγράμματος μιας κοινότητας ή ενός έθνους, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Καθηγητής Λαογραφίας του Δ.Π.Θ. Μ. Σέργης⁶.

¹ Σέργης 2016: 28

² Σαμσάρης 1993: 103

³ Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα 1996: 347

⁴ Ο καθηγητής Λαογραφίας Μ. Σέργης στο βιβλίο του που προαναφέρεται στην υπ' αριθμ 1 παραπομπή προτείνει μια διεπιστημονική προσέγγιση των τοπωνυμίων, βλ. σελ. 63-69.

⁵ Λουκάτος 2015: 158

⁶ Σέργης 2016: 53

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι η καταγραφή των τοπωνυμίων αποτελεί ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα αφού πολλά από αυτά παραμένουν αναλλοίωτα στο διάβα των αιώνων και δικαίως χαρακτηρίζονται ως «*άγραφα μνημεία της ιστορίας*» ή «*επιγραφές ανάγλυφες στο έδαφος*»⁷.

Αξιοσημείωτο είναι πάντως το γεγονός ότι η συγκέντρωση και ερμηνεία των τοπωνυμίων έχει διαχρονικό χαρακτήρα. Απασχόλησε για παράδειγμα τον ποιητή Όμηρο, τον ιστορικό Θουκυδίδη, τον γεωγράφο Στράβωνα, ως και στα νεότερα χρόνια ονοματολογικής φύσεως σχόλια απαντούμε στο έργο του Μητροπολίτη Αθηνών Μελετίου *Γεωγραφία Νεωτερική και Νέα*, στο έργο των Γ. Κωνσταντά και Δ. Φιλιππίδη και σε άλλους⁸.

Στην παρούσα δημοσίευση θα ασχοληθούμε με την καταγραφή και παρουσίαση των τοπωνυμίων του χωριού Κυριάκι του Νομού Βοιωτίας.

Το Κυριάκι βρίσκεται στις δυτικές πλαγιές του Ελικώνα μέσα σ' ένα κατάφυτο τοπίο από έλατα σε υψόμετρο 750 μ. .

Η παρουσία του Κυριακίου ανάγεται στην αρχαιότητα αφού οι ειδικοί τα αρχαία τείχη οχύρωσης στην θέση Παλαιόκαστρο τα αποδίδουν στην φωκική πόλη Φλυγόνιον. Καταστράφηκε όπως και οι άλλες φωκικές πόλεις από το Φίλιππο το Β' το 346 π. Χ. . Συνέχισε να κατοικείται κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο. Για τη βυζαντινή περίοδο δεν έχουμε πολλές πληροφορίες⁹.

Η μετονομασία από Φλυγόνιον σε Κυριάκι δεν μπορεί με ακρίβεια να οριστεί. Το τοπωνύμιο πιθανώς να χρονολογείται από τον 14^ο αιώνα μ.Χ. .

Η παράδοση αναφέρει ότι ονομάστηκε Κυριάκι από έναν πλούσιο τσέλιγκα ονόματι Κυριάκο, που είχε τόσα πολλά ζώα, ώστε το μαλλί τους έφραζε τα ορμητικά νερά του ποταμού και έσωσε το χωριό από βέβαιη καταστροφή. Σύμφωνα με άλλες μαρτυρίες προήλθε από την ισχυρή οικογένεια του Κυριάκη.

Σήμερα ζουν μόνιμα 2.157 κάτοικοι, οι οποίοι είναι στο σύνολό τους αρβανίτες.

Στη συνέχεια ακολουθεί η παράθεση των τοπωνυμίων του Κυριακίου και της ευρύτερης περιοχής του¹⁰. Να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι δεν προχωρούμε σε επιμέρους λεπτομέρειες, αφού πρωταρχικός μας στόχος είναι η διάσωσή τους. Έτσι θα αρκεστούμε στην καταγραφή τους και στην ερμηνεία ορισμένων εξ αυτών λόγω της αρβανίτικης προέλευσής τους.

1. Τοπωνύμια Κυριακίου

1.1. Τοπωνύμια εντός του χωριού

Κλίσα ε ρε (καινούρια εκκλησία)

⁷ Λουκάτος 2015: 159.

⁸ Μπασλής 2018: 289.

⁹ Σιδέρης 2010: 121.

¹⁰ Η συλλογή και καταγραφή των τοπωνυμίων οφείλεται στους κ.κ. Ανδρέα Απ. Λίλιο και Απόστολο Α. Λίλιο προς τους οποίους εκφράζουμε θερμές ευχαριστίες ως και στη μακαριστή πλέον γιαγιά Βασιλική συζ. Λουκά Κουτού, η οποία έφυγε από κοντά μας σε βαθύ γήρας και γνώριζε πολύ καλά την ευρύτερη περιοχή του Κυριακίου, στη μνήμη της οποίας αφιερώνουμε και την παρούσα εργασία. Να σημειώσουμε ότι τα τοπωνύμια έχουν άλλα ελληνική και άλλα αρβανίτικη προέλευση λόγω της αρβανίτικης καταγωγής των κατοίκων.

Τζούμεζα (υψωματάκι- Η κατάληξη –εζα στα αρβανίτικα υποδηλώνει υποκοριστικό)
 Ρέμα Κατρουά
 Γκουμουράκι
 Γκίουεζα
 Κρούη η βέρμπερ (τυφλή βρύση)
 Παλιόκαστρο (κάστρο αρχαίου Φλυγονίου)
 Παρασπούαρ
 Τραπέζι του Κακαρέπη (πρόκειται για τον γνωστό ληστή Κακαράπη ή Μπελούλια, ο οποίος καταγόταν από το Κυριάκι και ήταν στην ομάδα του λήσταρχου Νταβέλη)
 Παλιάμπελα (τοποθεσία που βρίσκονται παλιά αμπέλια)

1.2. Τοπωνύμια ορεινών περιοχών κοινότητας Κυριακίου

Μπαμπλούκι
 Γουάκα ε Ταξάρχιτ (λάκκα Μονής Ταξιαρχών)
 Παλιομονάστηρο (ερείπια παλαιάς μονής Οσίου Σεραφείμ Δομβούς)
 Σταυρός (σημείο, όπου ο όσιος Σεραφείμ ο Δομβοΐτης επιτέλεσε θαύμα)
 Βρομοκρό (βρώμικη βρύση)
 Φούσαζιτ (πεδιάδες)
 Κιάφα Σκμ (κιάφα= διάσελο, το Σκμ εικάζεται ότι μπορεί να προέρχεται από κάποιο επίθετο)
 Σπαίουα ε κουτσολαγίτ (σπηλιά κουτσολαγού)
 Λυκοκάστρα
 Παξιβάουα
 Φίερ
 Γουάκα ε μπούκουρ (λάκκα όμορφη)
 Καφενές
 Αρβανίτσα
 Κιάφα βάριτ (διάσελο τάφου)
 Σι Γκέργκ (Άγιος Γεώργιος)
 Μουρίζεζα
 Χόνι
 Δές(φράγμα)
 Σούρι μπάρδ (λευκή άμμος)
 Ντάρδες (αχλάδες)
 Κουνούκα (πρόκειται για είδος φυτού που στα ν.ε. λέγεται λαδανιά- κίστος- κουνούκλα. Στην περίπτωση μας έχουμε παραφθορά της αρχικής λέξης)
 Άρα πρίφτιτ (χωράφι του παπά)
 Σταρίγα
 Κουτσολαγό
 Λυκοτρίπι
 Καταβόθρα Χερβουνού
 Τουρμπάτσι
 Γουάκα ε πέλιαβετ (λάκκα φοράδων)
 Τζούμα Αβορίτη (ύψωμα Αβορίτη. Πρόκειται για επώνυμο του χωριού)
 Πίουα Ραχούτητ (λόγγος Ραχούτη- περιοχή με πυκνή βλάστηση από έλατα. Ραχούτης είναι επίθετο, το οποίο με το πέρασμα των χρόνων χάθηκε).

Χιλιομόδες (Η ονομασία αυτή συναντάται σε πολλά αρβανιτοχώρια. Πρέπει να σχετίζεται με τη μορφολογία του εδάφους)

Αποκιά

Τσέπι η Κατσικάριτ (τσέπι=βράχος. Για το Κατσικάριτ δίνονται δυο ερμηνείες: Ή πρόκειται για επώνυμο της περιοχής ή αναφέρεται σ' αυτόν που έχει αναλάβει τη φύλαξη των κατσιακών)

Κακεράχι (κακιά ράχη)

Κοφινά

Ρέθ η κούκι (Κόκκινος βράχος)

Μαργκέλι

Σταμάτλιαζε

1.3. Τοπωνύμια του όρους Δαρμένι

Τζάρα

Βουζέ

Τσέπ Καλιφών (τσέπ=βράχος που είναι ξεκομμένος μέσα στο βουνό. Το Καλιφών σχετίζεται με τις εννέα μούσες μιας και το βουνό Ελικώνας ήταν σύμφωνα με τη μυθολογία ο τόπος όπου κατοικούσαν).

Λιούτσα ε μάδε και Λιούτσα ε βόγκλιε (λούτσα μεγάλη και μικρή. Λούτσα=βαθύ κοίλωμα του εδάφους που χαρακτηρίζεται από ευφορία. Στην αρχαιότητα λεγόταν Λειβήθριον όρος λόγω της κατοικίας των μουσών. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση στα βαθιά αυτά κοιλάματα που είχαν τη μορφή κολυμβήθρας έκαναν το μπάνιο τους οι νύμφες, δηλαδή οι μούσες).

Ε τσάρ (σπασμένο)

Μέλισσα

Ρόνιες

Πετριπούμ

Κιάφα Καμίνι (διάσελο που υπήρχε καμίνι)

Σι ντε πρμντε (Αγία Παρασκευή)

Σάλιζα

Μπερμπίκι

Σπέουα Ρούτσου (σπηλιά Ρούτσου)

Περδικόνερο

1.4. Όρος Κολιέδες και τα τοπωνύμια του

Σιντ Γουί (Προφήτης Ηλίας)

Καλιόρι

Παπαγάτς

Τσέπ η κούκι (κόκκινος βράχος)

Μουρίρεζα (είδος δένδρου)

Γαϊδουροποριά (Σύνθετη λέξη: Γάιδαρος+Ποριά= μεγάλη είσοδος κυρίως των ποιμνιοστασιών).

Λιούτσα ε καουγέριτ (λούτσα=βαθύ κοίλωμα του εδάφους που χαρακτηρίζεται από ευφορία. Απέναντι βρίσκεται η Ιερά Μονή Οσίου Λουκά Βοιωτίας και ίσως λόγω της Μονής να πήρε αυτή την ονομασία. Είναι μετόχιο της Μονής).

1.5. Όρος Τσίβερι και τα τοπωνύμιά του

Έουατ
Καθάρατ
Ζάστανο

Κιλίτζα (από τη λέξη κελί. Στο σημείο αυτό ασκήτεψε ένας τοπικός άγιος, ο όσιος Σεραφεΐμ γι' αυτό και πήρε την ονομασία αυτή. Ο όσιος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το απόκρημνο αυτό σημείο και να χτίσει το μοναστήρι πιο κάτω στην περιοχή του Δομβούς καθ' υπόδειξη της Θεοτόκου, όπως μας διασώζει το συναξάριό του).

1.6. Περιοχή Λάκκας Οσίου Λουκά

Γουάκα ε σουκάιτ (Λάκκα Οσίου Λουκά)
Παλιοχώρι (σώζονται μέχρι σήμερα ίχνη αρχαίου οικισμού)
Σι νι κόου (Άγιος Νικόλαος)
Μπούλιο
Κοκκίστενα (ίσως επειδή έχει η περιοχή κόκκινο χρώμα)
Στεφαγιά
Νοβούρκο
Γουίθ

1.7. Πεδινές Περιοχές Κυριακίου

Περιοχή Πρένιες: Βάθι η Βάσιτ (μαντρί- βάση του τσοπάνη), Πατήμα (συναντάται σε όλα τα αρβανιτοχώρια), Κοψοσπίτ, Άρα ε σούμ (πολλά χωράφια), Λιοφάτες (περιοχή όπου ευδοκίμει ο κότσικας ή κουτσομπιά), Σιρ Θανάς (Άγιος Αθανάσιος), Κουτούπι, Ράχη Λύσες (λύσες=βελανιδιές), Αγριλιόνα, Λιέδεζες (τείχη), μισόραχο, ξεροπήγαδο
Περιοχή Λεκάνες: Πετσαρούδι, Κατζά, Χερώμα ε μάδε (μεγάλο χέρωμα=κοιλιάδα), Πεσέ, Θρακιά,
Περιοχή Πόδημα: Γεροπρίφτ (ο γέρος παπάς), κιάφα ε κρίκιτ (διάσελο του Σταυρού), Χέρωμα ε Σαμούριτ (κοιλιάδα του σαμούρι. Πρόκειται για παρατσούκλι του Κυριακίου).

1.8. Παραθαλάσσιες περιοχές Κυριακίου

1.8. α. Περιοχή Καρυώτι
Ράχη τσαγκάρεζας
Σπιθάρι
Βαθύ
Λιέκ
Χούντα ε Λιόριτ (χούντα στα αρβανίτικα σημαίνει μύτη)
Σπέουα ε κούκι (κόκκινη σπηλιά)
Ψωριάρης
Λιναρίδι
Τραπεζαρέ (τραπεζαρία)
Στρονιγούακομα
Τριβέλι
Γκιάκα

Λιμόνια

Σπέουα ε καπετάνιτ (σπηλιά του καπετάνιου)

1.8. β. Περιοχή «Παναγία Καλαμιώτισσα» ή Καραχάλιος

Βλύχα (σημείο, όπου αναβλύζει βλυχό νερό)

Λιστρί

Θυμάρι

Παραλία ε μπάριτ (πιθανόν στο σημείο να έβγαινε κάποιο είδος χόρτου, αφού μπάρι στα αρβανίτικα σημαίνει χορτάρι)

Κόκκινα

Κιάφα Μανώλη (διάσελο Μανώλη)

Πεζούλι Κόλλια (Κόλλιας: επίθετο του Κυριακίου)

Σπηλιά Βοριά

Κοντογιάννη

Καλαμιώτισσα (ονομασία που αποδίδεται στον οικισμό Καλάμιον)

Βίγλα (αγναντερό σημείο- παρατηρητήριο)

Σινηκίν (Άγιος Νικήτας. Τοπικός άγιος της Βοιωτίας)

Κρούτα

Καραχάλιος

Στουρνάρι

Γκούρι ι ζι (μαύρο λιθάρι)

Σι ντό Δωρ (Άγιοι Θεόδωροι)

Διαολοστρούγκα

Σπέουα ε κούκι (κόκκινη σπηλιά)

1.8.γ. Περιοχή Ταρσού

Μπιτικιά

Αλμυρός

Αγιόνερο

Λιμόνια

Σταυράκια

Δραγοστιάν

Μεγάλος Βράχος

Γκούρ ε κούκι (πέτρα κόκκινη)

Αν παρατηρήσουμε, λοιπόν, τα παραπάνω τοπωνύμια, θα δούμε ότι:

α) Έχουν το όνομα από κάποιο φυτό, ζώο ή κάποιο χαρακτηριστικό του τοπίου,

β) Παίρνουν το όνομα από κάποιο ξωκλήσι της περιοχής και

γ) Έχουν το όνομα του ιδιοκτήτη ή κάποιου ιστορικού προσώπου.

Τα τοπωνύμια, βάσει των μελετητών μπορούν να καταταγούν σε διάφορους τομείς-κατηγορίες όπως: α) φυσικό περιβάλλον, β) πολιτισμικό περιβάλλον, γ) του «έξω χώρου», ήτοι τοπωνύμια που σχετίζονται με αφηγήσεις περί δαιμονικών όντων και δ) δυσερμήνευτα¹¹.

¹¹ βλ. περαιτέρω Φλωράκης 2013: 403-430 και Σέργης 2016: 30-35.

Συνοψίζοντας μπορούμε να επισημάνουμε ότι η καταγραφή των τοπωνυμίων είναι μια αναγκαία εργασία αφενός μεν διότι συμπληρώνεται το μωσαϊκό των τοπωνυμίων της πατρίδας μας ώστε να έχουμε μια πλήρη εικόνα αυτών και αφετέρου διότι τα τοπωνύμια των ορεινών κυρίως χωριών- περιοχών τείνουν να εξαλειφθούν είτε λόγω της εγκατάλειψής τους από τους νεωτέρους είτε επειδή οι παλαιότεροι που τα γνωρίζουν πεθαίνουν.

Σε μια εποχή που κυριαρχεί η υλικοευδαιμονιστική αντίληψη και τα πάντα θυσιάζονται στο βωμό του κέρδους και της παγκοσμιοποίησης η διάσωση των «άγραφων αυτών μνημείων της ιστορίας μας» είναι υπόθεση όλων μας με απώτερο σκοπό τη διάσωση της εθνικής μας ταυτότητας αφού έτσι μεταφέρουμε πνευματικά αποθέματα από γενιά σε γενιά.

Το Κυριάκι Βοιωτίας (πηγή φωτογραφίας: <https://www.kiriakivillage.gr>)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λουκάτος, Δ. 2015: *Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*, Αθήνα⁴ (ΜΙΕΤ).
Μπασλής, Γ. 2018: «Τα τοπωνύμια της Κρανιάς Ολύμπου», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 74: 289-304.
Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα 1996: «τοπωνύμιο», τ. 57: 347.

Σαμσάρης, Δ. 1993: *Εισαγωγή στη Ρωμαϊκή Ιστορία- Πηγές και μεθοδολογία*, Γιάννινα⁴ (Πανεπιστημιακές εκδόσεις).

Σέρρης, Μ. 2016: *Για μια λαογραφία των τοπωνυμίων: Τα τοπωνύμια μιας αγροτικής κοινότητας της Νάξου ως «μελέτη περίπτωσης»*, Θεσσαλονίκη (Σταμούλης).

Σιδέρης, Αθ. και άλλοι 2010: «Κυριάκι» στο *Βοιωτία, Ιστορία και Πολιτισμός*, Αθήνα (Βιβλιοσυνεργατική): 121-123.

Φλωράκης, Αλ. 2013: «Μια ανθρωπολογική προσέγγιση των τοπωνυμίων. Αναφορά στη Φθιώτιδα», *Πρακτικά Ε΄ Ονοματολογικού Συνεδρίου, Λαμία, 3-5 Οκτωβρίου 2008*, Αθήνα (Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία): 403-430.